

УДК 811.581'11(045)

Любимова Ю. С.

ЗАСОБИ І СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена аналізу особливостей дослідження складників категорії модальності в сучасній китайській мові. У роботі представлено аналіз основних засобів та способів вираження категорії модальності в китайській мові.

Ключові слова: функціоналізм, модальність, модальне дієслово, китайська мова.

Любимова Ю. С. Средства и способы выражения категории модальности в современном китайском языке. – Статья. Статья посвящена анализу особенностей исследования составляющих категории модальности в современном китайском языке. В работе представлен анализ основных средств и способов выражения категории модальности в китайском языке.

Ключевые слова: функционализм, модальность, модальный глагол, китайский язык.

Lyubymova Yu. S. Means and ways of expressing modality in modern Chinese. – Article.

The article is dedicated to the research on peculiarities of analysis of components of modality category in modern Chinese. The article focuses on the main means and ways of expressing modality in Chinese.

Key words: functionalism, modality, modal verb, Chinese.

На сучасному етапі актуальним виявляється дослідження граматичного ладу китайської мови із застосуванням функціонального підходу. Ключовий принцип такого підходу полягає в розгляді мовної структури як інструменту міжлюдської комунікації [14, 97]. Цей підхід постулює, що головна функція мови полягає у міжлюдській комунікації, і граматичні структури породжуються цією функцією. Одним із найважливіших елементів комунікації виступає оціночний компонент висловлення – модальність. Модальність визначають як сукупність процесів, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до висловлення [16, 149]. Категорія модальності загалом, і в китайській мові зокрема, досі залишається не до кінця визначеною і становить предмет для багатьох дискусій.

Категорія модальності належить до основних, центральних мовних категорій, що знаходять своє відображення у різних мовах. І.І. Мещанінов виділяє модальність як поняттєву категорію, яка передає в самій мові поняття, що існують у соціальному середовищі [3, 57]. В.В. Виноградов у своїй праці зауважує, що для досконалого вивчення синтаксису необхідно вивчати такі категорії, аналіз яких сприяє розумінню структури речення; однією з таких категорій він називає модальність. Кожне речення, згідно з його переконаннями, містить у собі модальне значення – вказівку на відношення до дійсності [3, 55].

О.В. Бондарко називає три рівні модальної ієрархії у лінгвістичному аналізі. Він виділяє загальномодальний рівень, на якому відбувається витлумачення інваріанта семантики модальності, рівень виокремлення та співвіднесення окремих типів модальних значень, а також рівень субкатегоризації окремих модальних значень [11, 60].

Натрапляємо на подібні проблеми у трактуванні поняття модальності в працях Люй Шусяна. У категорії модальності він виділяє такі складни-

ки, як аспектуальність (значення) висловлення, модальність у вузькому значенні, яка розрізняє речення за метою висловлення, а також модульованість висловлення (темп, інтонація) [10, 229].

Люй Шусян у своїх наукових працях акцентує увагу на функціональному аспекті мови, беручи за основний принцип дослідження вивчення об'єкта з погляду його структури і функцій, тим самим даючи змогу розуміння унікального граматичного устрою китайської мови та взаємовідношень між структурними елементами на всіх мовних рівнях. Модальність він розуміє як засіб розрізнення речень з однаковими за змістом поняттями і різними цілями висловлення. Люй Шусян також присвячує свою працю особливостям уживання модальних часток у мовах *байхуа* і *веньянь*. Учений наголошує на тому, що лексика *веньянь* і *байхуа* має певні спільні риси, але різниця у використанні службових слів досить очевидна [10, 231].

Ван Ляо-І присвячує один з розділів своєї наукової праці «Основи китайської граматики» категорії модальності та її формальним вираженням у мові.

До числа фахівців, які присвятили свої праці дослідженню граматичної системи китайської мови, також можна зарахувати таких видатних учених, як Хуа Лін, Чжао Юнь-Пін, Лі Цзінсі, Лю Шижу, О.О. Драгунов, В.А. Курдюмов, С.Є. Яхонтов.

Певна невизначеність та неточність у дослідженні модальності пояснюється проблемою визначення частин мови у китайській мові. Переважна кількість праць китайських лінгвістів свідчить про певну розбіжність думок у цій сфері, зважаючи на специфічний лад граматичної системи китайської мови [12, 37]. Таким чином, особливої уваги при дослідженні категорії модальності потребують засоби та способи вираження цієї категорії.

Отже, предмет пропонованої статті становить категорія модальності у китайській мові.

Мета представленої статті полягає у визначенні та аналізі ключових складників категорії модальності у китайській мові.

Як справедливо вважають дослідники, модальність усе ще залишається предметом численних наукових дискусій. Загальновідомою є характеристика модальності як встановлюваного мовцем відношення змісту висловлення до дійсності. Але для точнішої характеристики зазначеної вище категорії необхідним виявляється введення такого поняття, як домінуюча ознака, що дає певне уявлення про те, яке саме відношення до дійсності розглядається як основне і специфічне для модальності, але навіть така характеристика зберігає значною мірою невизначеність. Ми повністю погоджуємося із твердженням О.В. Бондарка про те, що модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, які характеризують з точки зору мовця відношення змісту висловлення до дійсності за домінуючими ознаками реальності/ірреальності. Те чи інше відношення до цих ознак виражається такими значеннями, як актуальність/потенційність (можливість, необхідність, гіпотетичність тощо), оцінка достовірності, комунікативна установка висловлення, ствердження/заперечення, засвідчення [11, 59]. Як слушно зауважує автор, функціональною основою для аналізу змісту висловлення виступають такі поняття, як актуалізаційна категорія і актуалізаційна функція, що припускають зв'язок мовної функції з будь-яким мовним рівнем – морфологічним, синтаксичним, інтонаційно-синтаксичним, лексичним тощо. Актуалізаційні категорії – це категорії граматики, значення яких являє собою той чи інший аспект відношення змісту висловлення до дійсності, встановлюваного з точки зору мовця.

Безперечно, з модальністю також тісно пов'язана сфера якісної та емоційної оцінки, але оцінюваність лише опосередковано пов'язана із семантикою модальності. На нашу думку, більш доречно розглядати її як сферу, яка взаємодіє з модальністю, що ще раз певною мірою підтверджує «розмитість» ознак цієї категорії.

Кажучи про категорію модальності у китайській мові, не можна не звернути увагу на певні відмінності, що виникають при класифікації засобів і способів вираження категорії модальності у китайській мові. Ці відмінності, насамперед, пов'язані з проблемою виділення частин мови у китайській мові [12, 37]. Лі Цзіньсі та Лю Шижун вважають, що граматичний центр у китайській мові зосереджений у синтаксисі, тому що слова, як правило, не мають зовнішніх морфологічних ознак, за якими їх можна було б віднести до тієї чи іншої частини мови. Саме тому при розподілі на частини мови головними критеріями виступають здатність окремих розрядів слів виступати в ролі тих чи інших членів речення, а також можливість їхнього

поєднання зі словами інших розрядів або з різними формальними елементами. Тому найкращим засобом для розмежування частин мови виступають синтаксичні властивості слова [8, 84].

Основними засобами вираження модальності у китайській мові виступають модальні (допоміжні) дієслова, модальні прислівники, модальні частки, комплемент (додатковий член) можливості/неможливості дії, інтонація.

Люй Шусян у своїх працях приділяє велику увагу категорії модальності у китайській мові. Аналізуючи систему класифікації частин мови в автора, можемо помітити, що сам він приділяє не дуже багато уваги детальній та чіткій класифікації частин мови. Люй Шусян лише вказує на певні різновиди та наводить приклади, як-от: деякі модальні дієслова відносять до категорії дієслів, що виражають переживання, а також виокремлює клас слів-обмежувачів (прислівників), з-поміж різновидів яких виділяє обмеженість оціночного характеру (модальність) [9, 49].

Ван Ляо-І пише, що будь-яка фраза містить емоційно-оцінне забарвлення, що виражається в китайській мові за допомогою модальних дієслів, наприклад: 能 *néng*, 会 *huì*, 可以 *kěyǐ*, 要 *yào*, 想 *xiǎng*, 应该 *yīnggāi*, 该 *gāi*, 需要 *xūyào* і т.п., модальних часток 了 *le*, 呢 *ne*, 吗 *ma*, 吧 *ba* та ін., за допомогою яких у висловленні виражається відтінок визначеності, пояснення, підкреслення, питання, риторичного питання, умови, припущення, імператива, наполягання, примусової згоди, обурення, впевненості, а також модальними прислівниками 难道 *nándào*, 到底 *dàodǐ*, 简直 *jiǎnzhí*, 敢 *gǎn* та ін., за допомогою яких у мові виражається здивування, незгода, іронія, заперечення, посилення, рішучість, риторичне питання [1, 91–103].

Люй Шусян, так само як і Ван Ляо-І, серед засобів вираження модальності виділяє інтонацію і модальні частки. Автор вважає, що треба звернути увагу на те, що не існує повної відповідності між модальними категоріями і модальними частками: з одного боку, одна й та сама частка може бути використана для вираження різних відтінків модальності, з іншого боку, один відтінок модальності може бути виражений різними модальними частками [10, 231]. О.В. Бондарко слушно зауважує, що підсистеми модальних значень частково перетинаються, що дає змогу одному і тому ж значенню, залежно від аспекту, в якому воно розглядається, входити до різних груп [11, 60].

Люй Шусян під терміном 语气词 іноді розуміє модальні слова взагалі, а іноді трактує їх як модальні частки. До того ж автор у своїх працях іноді відносить до модальних часток і прислівники, а іноді зараховує до цього розряду лише частки. Згідно з теорією про поділ на частини мови у китайській мові на повнозначні і службові, од-

ним із найбільш дискусійних постає питання про місце прислівника у цій класифікації. На думку Ван Ляо-І, стверджувати, що прислівники – це повністю службові слова, певною мірою недоречно, адже прислівники мають конкретне значення [2, 40]. В.І. Горелов також вважає, що клас прислівників входить до складу групи повнозначних частин мови [4, 63].

Зовсім особливе місце серед дієслів китайської мови посідають модальні дієслова. Модальні дієслова у китайській мові ніколи не утворюють ніяких форм: ані синтетичних, ані аналітичних. Тому характерною особливістю модальних дієслів у китайській мові виступає їхня повна морфологічна незмінюваність, що пояснюється тим, що всі вони належать до так званих дієслів, що позначають бездіяльність [13, 65].

На думку В.А. Курдюмова, у китайських граматиках модальні дієслова доволі часто трактують як допоміжні дієслова, що позначають ступінь можливості/неможливості дії/вчинку/процесу [7, 293]. Наприклад, за класифікацією професора Лі Цзінь-сі, модальні дієслова включені до групи «допоміжних дієслів». Хуа Лін у розряді дієслів виділяє допоміжні дієслова і вказує на те, що вони, в основному, несуть у собі значення можливості або бажання, а також зауважує, що допоміжні дієслова, на відміну від звичайних, не можуть подвоюватися, їхніми додатками можуть виступати дієслова та дієслівні словосполучення, вони не можуть використовуватися разом із аспектуальними частками 了、着、过. З автором погоджується більшість учених, що працюють у цьому напрямку. З-поміж основних допоміжних дієслів Хуа Лін виділяє наступні: 能够、能、愿意、肯、得、可以、应该、应当、敢 [15, 100].

Однак модальні дієслова – це не службові слова у повному розумінні цього слова, тому що кожне з цих дієслів має власне лексичне значення. Певну складність становить «розмитість» чіткої «європейської» класифікації у китайській мові.

Деякі китайські лінгвісти відносять до модальних дієслів слова, які, на думку європейських фахівців, більше тяжіють до класу прислівників. У кожному конкретному випадку модальне дієслово так чи інакше виявляє ознаки, властиві прислівникам: модальне дієслово «плаває» між власне дієсловом і прислівником зі значенням можливості. А деякі сучасні китайські лінгвісти зараховують модальні дієслова до прислівників, хоча й виділяють їх серед прислівників в одну або дві особливі групи. Модальні дієслова зближує з прислівниками те, що ті й інші посідають у реченні однакове місце, але між цими групами слів існує низка відмінностей. Наприклад, модальне дієслово може приймати у препозицію означення, тоді як прислівник не може; за допомогою модального дієслова можна утворювати

афірмативно-негативну форму питання, а за допомогою прислівника – ні.

Як слушно зауважує О.О. Драгунов, модальні дієслова не можна відносити до розряду прислівників, а відношення між модальним дієсловом та звичайним дієсловом, яке слідує за ним, мають специфічний характер: модальне дієслово керує звичайним дієсловом у формі інфінітива, що виступає додатком до модального, а разом вони становлять складний дієслівний присудок [5, 197]. Наприклад, 我该走了 – *Мені треба йти*, де 我 – я, підмет, 该走 – *треба йти*, складний присудок, виражений модальним дієсловом 该 – *треба* і дієсловом 走 – *йти*. На відміну від О.О. Драгунова, С.Є. Яхонтов вважає, що дієслово, яке слідує за модальним дієсловом, не є його додатком, і взагалі не повинно виникати питання керування модального дієслова, адже воно не «знаходить собі місця у класифікації дієслів за характером управління» [13, 69].

Модальні дієслова виражають ставлення суб'єкта дії до самої дії, тобто виражають здатність зробити цю дію, необхідність чи бажання її вчинити. Тому модальне дієслово в реченні завжди поєднується з іншим дієсловом, утворюючи разом із ним один складний присудок; без іншого дієслова, модальне дієслово не може бути самостійним присудком повного речення – у цьому й полягає найважливіша відмінність модальних дієслів від всіх інших дієслів китайської мови [13, 65].

Але, на відміну від справжніх службових елементів, модальні дієслова все ж таки володіють певною синтаксичною самостійністю. У неповних реченнях основне дієслово може бути випущене, і присудок у реченні в такому випадку складається лише з модального дієслова. Ван Ляо-І також вказує на те, що в реченнях з модальним відтінком можливе випущення основної частини присудка – найчастіше це відповідь на питання із використанням модального дієслова 能、敢 [1, 191]. Наприклад, 张力让我跟他一起去公元玩儿, 但我说: «我不能». – *Чжан Лі хоче, щоб я пішов разом з ним гуляти до парку, але я сказав: «Я не можу».*

Крім способів вираження модальності за допомогою модальних дієслів, прислівників, часток, існує форма вираження можливості/неможливості дії, яка виражається за допомогою особливої дієслівної форми. Ця форма утворюється від дієслів загального виду за допомогою суфіксів 得 та 不 [13, 154]. За допомогою суфікса 得 твориться форма можливості дії, наприклад 买得起 – *можу купити*. За допомогою суфікса 不 твориться форма неможливості дії, наприклад 买不起 – *не можу купити*.

Паралельна форма твориться за допомогою морфеми, етимологічно пов'язаної з показником

минулого завершеного часу, і вказує на можливість завершення дії до кінця або до результату. Наприклад, 吃得了 – *можу з'їсти (доїсти)*; 吃不了 – *не можу з'їсти (доїсти)*. О.О. Драгунов слушно зауважує, що форма можливості/неможливості у китайській мові – це форма потенційного особливого способу дієслова, єдиний спосіб дієслова, що існує в сучасній китайській мові [6, 117].

Повтор дієслова для вираження оцінки якості також виступає як спосіб вираження модальних відношень. Наприклад, 好是好, 可是我还是不太喜欢. – *Гарно-то гарно, але мені все ж таки не дуже подобається*. Ця конструкція вказує на те, що мовець визнає, що згодний із певним твердженням, але водночас є і значення протиставлення [1, 195].

Розглянувши особливості вираження модальності у китайській мові, можемо зробити висновок, що зазначені вище відмінності у класифікації засобів вираження категорії модальності полягають у певних особливостях класифікації частин мови у провідних китайських лінгвістів. Проаналізовані у пропонованому дослідженні методологічні принципи й теоретичні поняття вивчення категорії модальності дають змогу зобразити певну лінгвістичну картину засобів і способів вираження модальності у китайській мові.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні та вдосконаленні системи класифікації засобів вираження категорії модальності, а також детальному аналізу особливостей їхнього вживання.

Література

1. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
2. Ван Ляо-И. Части речи // М.В. Софронов / Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М. : Прогресс, 1989. – С. 37–53.
3. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике : избранные труды. – М., 1975. – С. 53–87.
4. Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка / В.И. Горелов. – М. : Просвещение, 1989. – 318 с.
5. Драгунов А.А. Грамматическая система современного разговорного китайского языка / А.А. Драгунов. – Л. : ЛГУ, 1962. – 210 с.
6. Драгунов А.А. Исследования по грамматике китайского языка / А.А. Драгунов. – М., Л. : Изд-во АН СССР, 1952. – 230 с.
7. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика / В.А. Курдюмов. – М. : Цитадель-трейд; Лада, 2005. – 576 с.
8. Ли Цзиньси, Лю Шижу. Еще раз об изучении грамматики – разграничение частей речи и проблема существительных // М.В. Софронов / Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М. : Прогресс, 1989. – С. 81–96.
9. Люй Шусян. Очерк грамматики китайского языка. Слово и предложение / Шусян Люй. – М. : Из-во восточной лит-ры, 1961. – 266 с.
10. Люй Шусян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории / Шусян Люй. – М. : Наука, 1965. – 349 с.
11. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, Л.А. Бирюлин и др. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
12. Чжао Юнь-Пин. Сопоставительная грамматика русского и китайского языков / Юнь-пин Чжао. – М. : Прогресс, 2003. – 456 с.
13. Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке / С.Е. Яхонтов. – Л. : Из-во Ленинградского ун-та, 1957. – 179 с.
14. Thompson S. Recent developments to functional aproache to Chinese // C-T James Huang, Y.-H. Audrey Li / New horizons in Chinese linguistics. – N. : Kluwer academic publishers, 1996. – 383 p.
15. Hua Lin. A grammar of modern Chinese / Lin Hua. – Lincom Europa, 2001. – 201 p.
16. Peyraube A., Li Ming. The semantic historical development of modal verbs of volition in Chinese // J.Z. Xing / Newest trends in the study of grammaticalization and lexicalization in Chinese. – G. : Hubert & Co, 2012. – 303 p.